

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ БУТТЯ В РАНЬОНІОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто основні засоби вираження категоріального значення буття. Запропоновано семантичну класифікацію екзистенційних речень у ранньоніовоанглійській мові, засновану на семантичному типі сфери буття.

Категорія буття є центральною категорією філософії, і оскільки мислення нерозривно пов'язане з мовою, то проблема визначення та аналізу екзистенційних речень неодноразово привертала увагу філологів [1; 2; 3; 4; 5]. Лексеми, які мають значення екзистенційності, є найбільш багатозначними та найбільш функціональними одиницями мови. На думку О.М. Кузнєцова, це свідчить про важливість цієї мисленнєвої категорії [6: 69]. Метою статті є аналіз екзистенційних речень у ранньоніовоанглійській мові. Об'єктом дослідження є речення буття ранньоніовоанглійської мови у текстах XVI — XVII ст. Саме з цього часу відбувається становлення жанру драматургії — найбільш адекватного джерела відомостей про реальне мовлення [7: 141]. Предмет дослідження складають структурно-семантичні особливості екзистенційних речень. Актуальним виявляється дослідження речень буття ранньоніовоанглійської мови з урахуванням надбань розвитку синтаксичних теорій останніх десятиліть.

За Н.Д. Арутюновою, головною відмінністю екзистенційного висловлювання та предикатного речення є те, що в останньому субстанція має пресуппозицію існування, до якої додаються ті чи інші ознаки. Підметом такого речення, на відміну від екзистенційного, не може бути власна назва або дійктивне слово, тобто знак, який не виражає ніякого концепту [2: 206]. В екзистенційних реченнях завідома даним є набір ознак, а судження показує реалізованість чи нереалізованість цих ознак у субстанції [2: 205]. Н.Д. Арутюнова зазначає, що, якщо й шукати в екзистенційних реченнях аналог судження, то його суб'єктом слід визнати світ або його фрагмент (обставину місця), а предикатом — наявність у світі об'єктів певного класу (тобто сукупність дієслова буття та імені) [2: 211]. Класичні речення буття, на думку Н.Д. Арутюрової, складаються із трьох основних елементів: 1) сфера буття, яка може бути зафіксована за просторовим чи часовим показником; 2) існуючий об'єкт чи клас об'єктів; 3) факт існування, перебування чи наявності, який передається дієсловом буття. Простір і час є головними буттєвими категоріями, це дві найголовніші із пізнаних людиною форм існування матерії [8: 5]. На думку В.В. Тихонової, саме обставина як член речення дозволяє дієслову-буття функціонувати в якості повнозначного дієслова та оформлювати головну ознаку речення — предикативність [9: 7].

Оскільки в екзистенційному реченні одним із компонентів є сфера буття існуючого предмета, його розташування у просторі, то виникає проблема розрізнення екзистенційної та локативної предикації. Існують дві точки зору на це питання: 1) екзистенційні відносини є відмінними від локативних. Так, О.М. Селіверстова вважає речення типу *"There is a pencil in the bag"* реченнями з локативною предикацією і порівнює представлений приклад із реченням *"A boy is playing the piano"*, метою якого не є повідомлення про існування *"boy"*. У цих реченнях існування *"boy"* та *"pencil"* виступає не як вихідна інформація, а як пресуппозиція [5: 10]; 2) локативні відносини розглядаються як периферійні екзистенційні відносини [2: 10]. Так, Н.А. Дерюшева у загальному типовому значенні генітивно-буттєвих речень виокремлює два складових значення: 1) існування, місцезнаходження предметів та 2) наявність у сфері володіння особи (соціуму) означувального предмета [9: 13]. Значення *"існування"* та *"місцезнаходження"* є взаємодоповнювальними.

Отже, екзистенційність як категорія може існувати в певних реченнях у якості пресуппозиції. Поштовхом для розвитку теорії пресуппозицій стала теорія означених дескрипцій Б. Рассела. Відповідно до його концепції, якщо суб'єктом речення є дескрипція, а не власна назва, то логічний аналіз такого речення не може зводитися до однієї пропозиції. Він буде базуватися на аналізі трьох пропозицій: існування, одиничності та наявності певних ознак в об'єкті. На думку В.Н. Бестужевої, екзистенційність є семантичним компонентом будь-якого дієслова [10: 13]. На нашу думку, інтерес викликає поділ авторкою речень буття на підтипи. Речення наявності (презенціональні речення), як правило, характеризуються тим, що належність предмета до об'єктивної дійсності, тобто ознака буття, сприймається як факт. Йдеться про те, що певний предмет є у певному місці у певний час. У реченні існування (екзистенційному реченні), зазвичай, немає вказівок на конкретну сферу існування предмету. Такі речення інформують про приналежність до об'єктивної дійсності предмета чи явища, яке відноситься до певного класу [10: 26].

Значення буття характерно для номінативних речень, семантична спеціалізація яких полягає у ствердженні буття предметів чи явищ. Значення екзистенційності не залежить від лексичного значення іменників — воно абстраговане. Згідно з дослідженням О.Ю. Іванової перцептивного ефекту деяких номінативних речень, останні речення мають здатність зображувати об'єкти чи дії, немовби за ними спостерігають. Фіксація предметів чи явищ у просторі й синтаксичний теперішній час створюють враження, що дія відбувається у присутності спостерігача [11: 110].

В англійській мові дієслово *"be"* виконує чотири функції: повнозначного дієслова, дієслова-зв'язки, допоміжного дієслова (наприклад, для формування часів Continuous), та, у сполученні з інфінітивом, функцію модального дієслова [6: 69]. О.М. Кузнєцов, який використовував структурно-семантичний метод дослідження лексики, аналізував лексичне значення дієслова *"be"* у першій його функції. На його думку, *"be"* має чотири

лексичних значення: 1) екзистенційне ('бути', 'існувати'); 2) 'відбуватись', 'мати місце'; 3) 'відвідувати'; 4) локативне — 'знаходитись'. До кожного з цих значень шляхом експерименту, який проводився на основі методу компонентного аналізу, було виявлено слова, які відносяться до кожної із лексико-граматичних груп відповідно: 1) *exist, live, have place, subsist, flourish, vegetate*; 2) *occur, take place, befall*; 3) *visit, attend, resort*; 4) *be, live, stay, sojourn, dwell* [6: 75-78]. Подальше дослідження кожної групи проводилося шляхом введення певних семантичних опозицій для виявлення релевантних семантичних ознак. У першій групі "*be*" є одним із найбільш змістовних дієслів. Семантично воно співпадає з дієсловом "*exist*" та відрізняється від нього лише меншою вживаністю [6: 84]. Окрім кожної групи окремо, аналізувався семантичний зміст дієслова в цілому на міжгруповому рівні, на основі чого було зроблено висновок, що всі лексичні значення дієслова "*be*" є "модифікаціями загального значення 'існування'" [6: 100].

Речення буття в англійській мові виражаються синтаксично чіткою конструкцією "*there is*". Ми вважаємо цю конструкцію знаком прямої номінації для передавання категоріального значення буття, тому що в сучасній англійській мові ідея існування у світі об'єкта експліцитно чи найбільш регулярно відбувається за допомогою саме цієї конструкції [12: 207], але існують певні винятки. Якщо брати до уваги, що підметом екзистенційного речення не може бути дійктивне слово або власна назва, то ми вважаємо, що вживання означеного артикля та присвійних займенників у якості означення до логічного підмета також не припустимо в реченнях цього типу, оскільки і артикль, і займенник конкретизують предмет/явище і виносять логіко-синтаксичні відносини на периферію поля екзистенційності. Ці речення найчастіше класифікують як такі, що відображають ідентифікаційну або класифікаційну семантику, наприклад,

(1) "*And I had but one penny in the world, thou shouldst have it to buy gingerbread, Hold, there is the very remuneration I had of thy master...*" [13: 350].

Конструкція "*there + to be*" є ядром семантичного поля буття, але існують інші засоби вираження цієї категорії. У вибірці прикладів із творів драматургів XVI-XVII ст., окрім уживання конструкції "*there + to be*", нами було знайдено такі лексичні засоби вираження семантичного поля екзистенційності; "*to be*"; "*there + V*"; "*to be + no more*"

(2) "*Where fair is not, praise cannot mend the brow*" [13: 31];

(3) "*Alack, there lies more peril in thine eye than twenty of their swords*" [13: 430];

(4) "*The moon was a month old when Adam was no more*" [13: 327].

Інтродуктивна конструкція "*there is*" досі залишається предметом лінгвістичних дискусій. Існують різноманітні погляди на роль структури у складі речення та на статус інтродуктивного "*there*". Речення із "*there*" вважають реченнями з нечітко визначеним підметом [14: 47], його розглядають як складову частину присудка, яка інкорпорується з дієсловом "*to be*" [15], як формальний інтродуктивний підмет [16], як розщеплену (клефтову) обставину місця, яка кореферентна місцю [3: 58-60], наприклад,

(5) "*The princess comes to hunt here in the park, and in her train there is a gentle lady...*" [13: 316] "*There*" – "*in the princess's train*". У даному випадку "*there*" є корелятом "*here*" в інтродуктивній позиції у реченнях з інверсією, напр.,

(6) "*Here is my hand for my true constancy*" [13: 213].

З часом "*there*" трактують як підмет, але не як "формальний", а як такий, що має своє, хоча і досить абстрактне значення [17: 42]. У когнітивній граматиці, де змістовний аспект речення поділяють на сеттінг (глобальний простір, фон для розгортання дії), учасників та місце [3: 55], "*there*" є таким сеттінгом, який слід розуміти як абстрактний презентаційний фрейм, рамку, яка сигналізує про існування наміру щось до неї внести. С.А. Жаботинська, наприклад, вважає, що речення буття складається із двох пропозицій [3: 56], наприклад,

(7) "*King: "These four will change habits and present the other five." – Berowne: "There is five in the first show"* [13: 375].

Посесивна пропозиція констатує, що конкретне місце має певний предмет, у цьому випадку "*first show has five people*." При цьому місце є суб'єктом пропозиції, оскільки логічний суб'єкт – це те, про що йдеться. У синтаксичному утворенні "*five in the first show*" представлено ситуацію перебування предмета в конкретному місці, яка входить до складу іншої пропозиції – локативної. Остання фіксує певний простір, де знаходиться ситуація. Логічним підметом є ситуація перебування предмета у певному місці, а предикатом – обмежений простір дискурсу. У цьому випадку "*there*" кореферентний не місцю, яке вміщує предмет, а обмеженому контексту розгортання певної ситуації (сеттінгу). "*There*" вказує на просторово- часові кордони буття. "Тобто значенням усієї структури "*there + to be/V*" є обмежене буття" [3: 58]. Дослідниця робить висновок, що існування цієї структури співвідноситься з існуванням означеного артикля. "*There + to be/V*" вказує на обмежене буття, тим часом як означений артикль указує на кордон предметної сутності, яка сама по собі не має такого кордону, наприклад *apples – the apples*. Так само як артикль утворює єдність з ім'ям, так і "*there*" зливається з "*to be*" [3: 59]. Окрім того, і артикль, і "*there*" залежать від конкретної ситуації і від референта.

Стосовно семантики конструкції "*there + to be/V*" існують різні класифікації. На думку М.Н.Медведь, інваріантне значення буття "включає ряд варіантів, які утворюються в результаті розподілення конструкції на міжмодельному рівні мовного варіювання" [12: 207]. Авторка виділяє наступні семантичні варіанти моделі буття.

Як засіб прямої номінації конструкція "*there + to be/V*" може мати значення:

- існування:

(8) "*Well, sir, learn to jest in good time; there's time for all things*" [13: 20];

- місцезнаходження об'єкта у фізичному просторі:

(9) "*There is a noble man in town, one Paris, that would fain lay knife abroad*" [13: 446];

- наявності/відсутності:

(10) *"There's no trust, no faith, no honesty in men: all perjured, all forsworn, all naught, all dissemblers"* [13: 462];

- інтродуктивності:

(11) *"So I may answer with as old, there was a women when the Queen Guinevere of Britain was a little wench, as touching the hit it"* [13: 323].

Як засіб непрямої номінації ця конструкція має такі значення:

- інцидентність:

(12) *"There's some great matter she'd employ me in"* [13: 257];

- статальність:

(13) *"No, sure, my lord, my mother cried; but then there was a star danced, and under that was I born"* [18: 245];

- характеристика:

(14) *"Though art like one of these fellows that, when he enters the confines of a tavern, claps me his sword upon the table and says, "God send me no need of thee!" and by the operation of the second cup draws him on the drawer, when indeed there is no need"* [13: 452].

У дослідженні екзистенційних речень необхідно враховувати їх комунікативну структуру. Кожна із складових речення буття може бути актуалізована, тобто перетворена на комунікативне ядро [2: 213]. Під час актуалізації факту існування інформація про сферу буття та існуючий об'єкт належить до комунікативної пресупозиції:

(15) *"Was there ever any man thus beaten out of the season, when in the why and wherefore is neither rhyme nor reason?"* [13: 19].

При актуалізації об'єкта чи явища до пресупозиції відноситься сфера буття та факт існування:

(16) *"Capulet: "Now fellow, what is there?"- First Fellow: "Things for the cook sir; but I know not what"* [13: 491].

У цьому випадку відношення екзистенції перетворюються на відношення класифікації, яка знаходиться на периферії поля екзистенційності. Класифікаційна предикація відокремлює у предметі чи явищі не одну ознаку, а певний їх набір. Тобто речі, які знаходяться у певному місці *"there"* мають характеристики речей, які призначені для кухаря. Актуалізація об'єкта окремо від буттєвого компонента призводить до ще одного виду предикації, яка є ідентифікуючою, а не екзистенційною, наприклад,

(17) *"There is your money that I had to keep"* [13: 8].

Останній елемент, який може бути актуалізованим – це обставина місця, хоча цей вид актуалізації не притаманний реченням буття, оскільки екзистенційне речення відштовхується від локалізатора як від відомого [2: 214]:

(18) *"Where is he?" – "In her chamber, making a sermon of continency to her..."* [13: 151]. Цей міні-діалог є прикладом предикації локальних відносин.

Отже, сфера буття може бути зафіксованою як за просторовим, так і за часовим показником. Як вище зазначалося, простір і час є головними буттєвими категоріями, оскільки людина пізнає сутність речей, використовуючи осі простору та часу, то у прогресі пізнання світу ці категорії також змінюються. Як зазначає А.Я. Гуревич, тільки з середини XVII ст. формується абстрактне поняття простору. До цього воно сприймається як місце або як відстань [19]. Для того щоб проаналізувати семантичні типи сфери буття, слідом за Н.Д. Арутюною, ми визначаємо наступні критерії семантичної класифікації:

I. Макросвіт (всесвіт) та мікросвіт (людина);

II. Система відношень та сукупність (клас) об'єктів;

III. Матеріальна (просторова) та ідеальна сфера [2: 233].

Розглянемо критерій макросвіт та мікросвіт. Як зазначає Н.Д. Арутюнова, загальний принцип для опису цих двох критеріїв існує лише в російській мові. В англійській мові відомості про макросвіт передаються структурою *"there is/are"*, тоді як відомості про мікросвіт через дієслово *"to have"* [2: 257]. Однак під час аналізу прикладів англійської мови ми знайшли випадки, де сфера буття дорівнює мікросвіту людини.

I (а). Сфера буття, яка дорівнює світу (макросвіт):

- стверджувальні речення:

(19)(a) *"There's place and means for every man alive"* [18: 624];

(b) *"Yet there has been knights, and lords,, and gentlemen, with their coaches.... That would have won any women's heart"* [18: 139];

- питальні речення:

(20) (a) *"Why, are there not a million of men in the world, that only sojourn upon their brain, and make their wits their mercers"* [20],

(b) *"Is there no play, to ease the anguish of a torturing hour"* [18: 589];

- заперечні речення:

(21)(a) *"There was never man so notoriously abused"* [18: 509];

(b) *"My niece shall take note of it, and assure thyself there is no love-broker in the world can more prevail in man's commendation with woman that report of valor"* [18: 483].

Цікавим є той факт, що прикладів заперечних речень набагато більше, ніж питальних та стверджувальних.

I (b) Сфера буття, яка дорівнює мікросвіту людини:

- фізичний світ людини :

(22) (a) "A gallant curtl-ax upon my thigh, a boar-spear in my hand, and in my heart lie there what hidden woman's fear there will, we'll have a swashing and a martial outside, as many other mannish cowards have..." [18: 314];

(b) "I'll drink to her as long as there is a passage in my throat and drink in Illyria" [18: 433];

- сама людина:

(23) (a) "Let me persuade thee, there's something extraordinary in thee" [18: 161];

(b) "There is no slander in an allowed fool, though he do nothing but rail; nor no railing in a known discreet man, though he do nothing but reprove" [18: 442];

- сфера абстрактна:

(24) (a) "Madam, you have bereft me of all words. Only my blood speaks to you in my veins, and there is such confusion in my powers as, after some oration fairly spoke by a beloved prince, there doth appear among the buzzing pleased multitude" [18: 57];

(b) "And she agreed, within her scope of choice lies my consent and fair according voice" [13: 406];

- сфера матеріальних речей, які належать людині:

(25) "There is either liquor in his pate or money in his purse when he looks so merrily" [18: 135];

II (a) Система відношень:

- відношення між людьми:

(26) "There is such a league between my Goodman and he" [18: 156];

- відношення між речами:

(27) "There is more difference between thy flesh and hers than between jet and ivory, more between your bloods than there is between red wine and Rhenish" [18: 48];

II (b) Сукупність об'єктів:

(28) (a) "Among nine bad if one be good, there's yet one good in ten" [18: 548];

(b) "There's not one wise man among twenty that will praise himself" [18: 309];

III (a) Матеріальна сфера:

- матеріальна (просторова):

(29) (a) "Then there is no true lover in the forest, else sighing every minute and groaning every hour would detect the lazy foot of Time as well as a clock" [18: 375];

(b) "Slender: Why do your dogs bark so? Be there bears i' th' town? Anne: I think there are, sir, I heard them talked of" [18: 117];

- матеріальна (речі):

(30) "Malvolio (reading the letter and trying to read the name) Why, this is evident to any formal capacity. There is no obstruction in it" [18: 471];

- матеріальна (жива та нежива природа):

(31) (a) "O, mickle is the powerful grace that lies in plants, herbs, stones and their true quality;" [13: 435];

(b) "Except I be by Silvia in the night, there is no music in the nightingale" [13: 238];

III (b) Ідеальна сфера:

(32) (a) "There is no end, no limit, measure, bound, in that word's death; no words can that woe sound" [13: 464];

(b) "He tells me flatly there's no mercy for me in heaven, because I am a Jew's daughter" [18: 68].

Отже, в ранньоніовоанглійській мові категоріальне значення буття передається конструкцією "there + be", яка є ядром семантичного поля існування. Статус локативної семантики в екзистенційному семантичному полі є нечітко визначеним, а класифікація за одним із трьох складників екзистенційного речення — просторовим складником — свідчить про те, що семантичне варіювання сфери буття в XVI-поч.XVII ст здійснювалось у дуже широкому діапазоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю.Д. О Московской семантической школе // ВЯ. — №1. — 2005. — С.3 – 30.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. — 2-е изд. — М.: УРСС, 2002. — 379 с.
3. Жаботинська С.А. Структура there + to be: лінгвокогнітивний аспект // Вестник Харьковского университета. — 2004. — № 635. — С. 53 – 60.
4. Золотова Г.А., Ониненко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. — М.: РАН, 2004. — 544 с.
5. Селиверстова О.Н. Семантический анализ экзистенциональных и посессивных конструкций в английском языке // Категории бытия и обладания в языке. — М.: Наука, 1977. — С. 5 – 67.
6. Кузнецов А.М. Глагол to be и его лексико-семантические эквиваленты // Категории бытия и обладания в языке. — М.: Наука, 1977. — С. 68 – 100.
7. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматических свойств английского вопросительного предложения (16-20вв.): Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. — К.: КНЛУ, 1999. — 373 с.
8. Кубрякова Е.С. Категоризация мира: пространство и время. (Вступит. слово) // Категоризация мира: Пространство и время. — М.: МГУ, 1997 — С. 3 – 14.
9. Дерюшева Н.А. Генитивные количественно-бытийные предложения в современном русском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / МОПИ имени Н. Крупской. — М., 1990. — 25 с.
10. Бестужева В.Н. Предложения с конструкцией "es gibt" в современном немецком языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — К., 1980. — 188 с.
11. Иванова Е.Ю. О перцептивности номинативных предложений // Вопросы языкознания. — № 1. — 2004. — С. 107 – 117.

12. Медведь М.Н. Лексико-грамматические особенности перевода модели there -V-N(Mod)-L на русский язык // Вестник Харьковского университета. – 2004. – № 635. – С. 206–209.
13. Shakespeare, W. Comedies / ed. Barnet, S./Vol.1.—London.: Everyman's library. – 1996. – 756 p.
14. Семененко Г.М. Підрядні речення обставини причини в давньоанглійській мові: структура та функціонування: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К. – КНЛУ, 2002. – 163 с.
15. Образцова Е.М. О валентности глагола в предложениях с начальным there // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації. – Харків: Константа, 1996. – С. 71 – 72.
16. Грамматика английского языка. Синтаксис / Кобрина Н.А., Корнеева Е.А., Оссовская М.И., Гузеева К.А. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
17. Langacker, R.W. Grammar and Conceptualization. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p.
18. Shakespeare, W. Comedies / ed. Barnet, S./Vol.2. – London.: Everyman's library. – 1996. – 756 p.
19. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – М.: Искусство, 1972. – 350 с.
20. Middleton A Trick to Catch the Old One. <http://www.tech.org/clearly/tcoo.html>

Матеріал надійшов до редакції 10.04.2006 р.

Полховская М.В. Способы выражения категориального значения бытия в ранненовоанглийском языке.

В статье рассматриваются основные способы выражения категории бытия, а также дается семантическая классификация экзистенциальных предложений в ранненовоанглийском языке, основанная на семантическом типе сферы бытия.

Polkhovska M.V. Means of expressing the category of existence in Early New English.

The article deals with the main ways of expressing the category of existence in the English language and gives the semantic classification of existential sentences in Early New English based on the criterion of object localization in the existence sphere.